

in maart 1948 vond de opheffingsvergadering plaats. De provinciale koepels gingen op in provinciale stichtingen voor maatschappelijk werk, terwijl de coördinatie op landelijk niveau kwam te liggen bij een eerbiedwaardig instituut van verzuild Nederland: de Nederlandse vereniging voor maatschappelijk werk, zoals de Nederlandsche vereeniging voor armenzorg en weldadigheid inmiddels was gaan heten. Kon het ontmoedigender voorde idealisten? Daarmee was deze doorbraakpoging in de knop gebroken.

De hulpverlening in de eerste naoorlogse jaren biedt een chaotische aanblik. Neij en Hueting zijn zo verstandig geweest om hun verhaal beknopt te houden en zich op hoofdzaken te concentreren. Juist daardoor krijgen wij een scherp zicht op die wirwar van organisaties en activiteiten en op de fundamentele tegenstelling, waarop het ideaal van de vernieuwers wel stuk moest lopen. De studie is een voorpublicatie van een omvangrijke geschiedschrijving van het welzijns-werk in Nederland, waartoe de Nationale raad voor maatschappelijk werk, sinds 1966 opvolger van de Nederlandse vereniging voor maatschappelijk werk, de opdracht gaf. Die opdracht heeft intussen geresulteerd in twee dikke proefschriften (Rob Neij, *De organisatie van het maatschappelijk werk* (Zutphen, De Walburg Pers, 1989) en Ernest Hueting, *De permanente herstructurering in het welzijnswerk* (*idem, idem*)).

Vanuit historiografisch oogpunt acht ik de voorpublicatie belangrijk, omdat zij de geschiedschrijving over de doorbraak op een specifiek onderdeel verrijkt. Het is overigens niet alleen daarom dat ik het boek heb stukgelezen. De uitgever verdient bepaald geen pluim voor het bindwerk, want toen ik met lezen klaar was, hield ik 142 losse vellen over!

J. Bosmans

J. J. P. de Jong, *Diplomatie of strijd. Een analyse van het Nederlands beleid tegenover de Indonesische revolutie 1945-1947* (Dissertatie Utrecht; Amsterdam: Boom, 1988, 530 blz., f68,50, ISBN 90 6009 838 2).

Dit is, na de studies van W. C. Squire, Yong Mun Cheong en J. Bank, de vierde dissertatie in successie, waarin het algemeen beleid ten aanzien van de beginfase van de omwenteling in Indonesië behandeld wordt aan de hand van voornamelijk Nederlandse en/of Britse bronnen. Hoewel deze studies uiteraard overlappingsen vertonen is toch het meest opmerkelijke, hoezeer zij elkaar aanvullen en, dikwijls ook, tegenspreken. Steeds is een andere invalshoek gekozen, waardoor nieuwe aspecten zichtbaar worden en reeds bekende feiten in een ander daglicht komen te staan. Bij De Jong heeft de wens voorop gestaan, de interactie tussen het handelen van de besluitvormers in Batavia, Den Haag, Jogjakarta en Londen zo systematisch mogelijk te beschrijven en niet alleen aan de intern-Nederlandse, maar ook aan de intern-Republikeinse ontwikkelingen aandacht te besteden.

Het resultaat van die exercitie is een in veel opzichten evenwichtig boek geworden, waarin het ping pong-spel van de politici en de weerslag daarvan 'in het veld' nauwkeurig wordt ontleed en de daarbij verkregen inzichten in heldere formuleringen zijn vastgelegd. Hoewel kritisch ten aanzien van het door Nederland gevoerde beleid schaaft hij zich geenszins aan de zijde van diegenen, die dit zonder meer verwerpelijk achten. Er is hier eerder sprake van scherpe kritiek op de technische uitvoering van een beleid, dat in principe alleszins presentabel wordt geacht. Presentabel in die zin dat De Jong erop wijst, dat men bijvoorbeeld niet alleen moet laten zien, dat Nederland het in oktober 1945 vertikte, om met Soekarno te spreken, maar ook dat Den Haag

kort daarop het principe van het zelfbeschikkingsrecht voor Indonesië aanvaardde. Met name de Hoge Veluwe-conferentie wordt zo bij hem niet uitsluitend als een mislukking ten gevolge van Nederlandse koppigheid geschetst, maar als een in veel opzichten vruchtbaar evenement, waarbij Nederlanders en Republikeinen een grote sprong voorwaarts deden door in ernst een schema te bespreken, dat de dekolonisatie van Indonesië voor het eerst tot een hanteerbaar vraagstuk maakte. De bereikte overeenstemming was belangrijker dan de nog bestaande verschillen. Zijn betoog, dat juist het succes van de Hoge Veluwe de crisis in de Republiek deed ontstaan die leidde tot de staatsgreep van 3 juli en tot de daarop gevolgde algemene aanval op de Nederlandse posities, is niet alleen verrassend, maar ook overtuigend. Datzelfde kan gezegd worden van zijn stelling dat de Britten, door nagelaten te hebben aan de vooravond van de Hoge Veluwe-besprekingen meer druk op de Nederlanders uit te oefenen, een kans op verdergaande overeenstemming hebben laten passeren.

De grote verdienste van dit boek is, dat de auteur zich steeds weer de vraag stelt, welke mogelijkheden de sleutelfiguren hadden tot het voeren van een beleid en wat zij daarvan maakten. Een dergelijke aanpak brengt orde in het betoog en leidt soms tot verrassende vergezichten. Toch ligt het gevaar van de eenduidige verklaring hier op de loer. Zo mag men zich afvragen, of de uitbarsting van de bersiap in oktober 1945 wel zo uitsluitend aan de uitlatingen van generaal Christison moet worden toegeschreven, als hier gebeurt. De Jong voert hiervoor sterke argumenten aan, maar daar staat tegenover, dat de voorboden van deze golf van geweldadigheid zich al eerder hadden aangekondigd. Daarbij, Christison gaf zijn verklaring af op het moment, dat hij met een uiterst zwakke troepenmacht op Java aan land ging. Het effect van die landing, en dat met zulke geringe middelen, kon wel eens meer voor zichzelf gesproken hebben, dan de door Christison aangenomen houding. Nagelaten wordt bovendien te vermelden dat de baas van Christison, generaal Mountbatten, tezelfdertijd wel degelijk een krachtige verklaring aflegde, die door de Japanners niet kon zijn misverstaan. Niet alleen de geluiden, maar ook de feiten deden zich gelden! Daarbij lijkt de—toevallige—omstandigheid dat de bevelhebber van de Japanse strijdkrachten op Java, generaal Nagano, minder hanteerbaar was dan zijn collega's elders in de door Britse troepen bezette gebieden een factor van belang, die niet zonder meer op het Britse debet kan worden bijgeschreven. Wellicht is hier sprake van het overschatten van het effect van een beleidsdaad en van het onderschatten van 'la force des choses'.

Datzelfde kan men ook zeggen ten aanzien van het verwijt aan de Nederlandse regering dat zij, door in september 1945 te besluiten, geen oude lichten op te roepen, die al in 1940 hadden gediend, de komst van massale Nederlandse strijdkrachten met vele maanden nodeloos heeft vertraagd. De met een dergelijke manoeuvre te behalen tijdwinst lijkt hier overschat terwijl de nadelen, die daar onlosmakelijk aan waren verbonden (een leger van oudere, gehuwde soldaten voor jaren overzee te sturen zou op enorme weerstanden gestuit zijn) niet eens worden genoemd.

Intrigerend, tenslotte, is de stelling, zoals men die in zijn meest beknopte vorm aantreft in de 'summary' op bladzijde 430. In tegenstelling tot Jan Bank, die een rechte lijn trekt tussen het bezoek van de ministers Jonkman en Beel aan Indonesië in mei 1947 en het begin van de eerste politionele actie in juli, ziet De Jong de zaken omgekeerd en constateert hij een verzoening tussen de KVP en de PvdA in mei 1947 en een gezamenlijk terugvallen op het oorspronkelijke Linggadjati. Onwil van de Republiek, geboren uit de berekening, dat Nederland toch wel failliet zou gaan en Republikeins onvermogen, om het radicale element te beheersen, doen de zaak dan toch nog fout aflopen. Een twijfelachtige rol wordt daarbij toebedeeld aan de Amerikanen die, bij monde van Foote, de lening weigerden, die Nederland ervan had kunnen weerhouden, het zwaard op te nemen.

Bij lezing hiervan bekruipt mij toch wel enkele twijfels. Het 'oorspronkelijke Linggadjadi' is een vaag ding en het zou een gedetailleerde analyse vergen van de onderhandelingen aler men de vraag zou kunnen beantwoorden, of de Nederlandse voorstellen van mei 1947 nu wel echt voor 100% op deze wankel zetel stoelden. Persoonlijk waag ik het ernstig te betwijfelen of de voorstellen voor militaire samenwerking, die Spoor bij deze gelegenheid presenteerde, zonder meer uit die overeenkomst voortvloeiden. Belangrijker dan dat is echter dat wij kunnen vaststellen, zowel uit de gang van de onderhandelingen als uit naderhand beschikbaar gekomen evidentie, dat deze plannen bij de Republikeinse militaire top volkomen in het verkeerde keelgat geschoten zijn. Het ziet er naar uit, dat deze militaire voorstellen, die door De Jong maar terloops worden vermeld, ook al in 1947 het voornaamste struikelblok hebben gevormd. Daaraan kan nog worden toegevoegd, dat Nederland toen niet serieus om een Amerikaanse lening heeft verzocht. Men is alleen afgegaan op een opinie van Foote, wiens persoonlijke voorkeur sterk voor 'slaan' was. Eenzelfde voorkeur zal meegespeeld hebben bij de beslissing van de Nederlandse ministerraad, dit gegeven zonder meer te aanvaarden. Men wilde eerst een poging doen, de eigen boontjes te doppen, alvorens bij Uncle Sam te biecht te gaan.

Zo zijn er bij deze omvangrijke studie over een gecompliceerde materie kanttekeningen te maken. Dat neemt echter niet weg dat de conclusie moet luiden, dat hier een uitstekend boek is afgeleverd, waarin veel wordt verklaard en waarin vraagtekens worden geplaatst bij tal van wijsheden, die tot nu toe in de literatuur als vanzelfsprekende waarheden plachten te circuleren.

P. J. Drooglever

P. Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig. Politiek beleid inzake de bestraffing en reclassering van 'foute' Nederlanders, 1945-1955* (Dissertatie Groningen; Houten: De Haan, 1989, 326 blz., f39,90, ISBN 90 269 4362 8).

Bij de bevrijding van Nederland werden tenminste 120.000 landgenoten gearresteerd op verdenking van landverraderlijke activiteiten en andere misdrijven tijdens de oorlogsjaren. Bij het tweede lustrum van de bevrijding, in 1955, zaten nog slechts 400 personen, Nederlanders en Duitsers, gevangen wegens delicten in verband met oorlog en bezetting; in totaal waren toen een veertigtal doodvonnissen ten uitvoer gelegd. Nog eens tien jaar later zaten alleen 'de vier van Breda' vast. Hoe het deze hekkesluiters verging, is bekend. Pas in het jaar waarin de auteur, wetenschappelijk medewerker bij het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie te Amsterdam, deze dissertatie verdedigde kon het hoofdstuk van de na-oorlogse berechting definitief worden afgesloten.

De bekende studie van A. D. Belinfante (*In plaats van bijtjesdag. De geschiedenis van de bijzondere rechtspleging na de tweede wereldoorlog* (Assen, 1978)) behandelt dit onderwerp vooral vanuit het perspectief van de voormalige hoge departementsambtenaar bij het ministerie van justitie die de wereld schiep en daarna zei dat het goed was. L. de Jong in het twaalfde deel van zijn grote werk doet het vanuit het perspectief van verzet en illegaliteit. De in 1955 geboren auteur heeft minder last van parti-pris. Hij beoogde een onderzoek van het na-oorlogse beleid met betrekking tot berechting en zuivering in zijn volle omvang. Niet alleen de kwalitatieve aspecten van dit beleid maar ook de kwantitatieve krijgen daarbij de aandacht. Behalve de tienduizenden die voor een tribunaal of bijzonder gerechtshof moesten verschijnen, werden immers nog eens tienduizenden ambtenaren en anderen 'gezuiverd'.